

A MAGYAR TÁRSADALOMPOLITIKA RENDSZERÉNEK ALAPVONALAI ÉS JÖVŐJE

ÍRTA:
FÖLDES BÉLA

Sokszor olvassuk ma a „szocializmus” szót, összekeverve olyan rendszerekkel, amelyek távolosnak azoktól a rendszerektől, eszme-épületektől, amelyeket a tudomány azelőtt a „szocializmus” szóval jellemezett. Így beszélnek agrárszocializmusról, keresztény szocializmusról stb. A régi nomenklatúra szerint a „szocializmus” szóval olyan rendszereket jellemeztek, amelyek a kultúrállamokban fejlődött intézményektől, jogrendszerektől alapjukban különböznek, amelyek sem az ókorban, sem a középkorban, sem az újkorban nagyobb államokban nem léteztek, amelyek a történetileg alakult társadalmakkal ellentétben állanak, forradalmárok és apostolok eszmevilágát képezvén, eszményi, de utópisztikus társadalmak tervrajzát alkották.

Azért jobb is volna a tudományos világosság szempontjából a „szocializmus” szót meghagyni azoknak a rendszereknek jellemzésére, ellenben az újabban keletkezett, a társadalmi igazságosságra törekvő rendszereket más szóval megjelölni. Legalkalmasabbnak tartanám a „szociálpolizmus” esetleg magyarul: „társadalompolizmus” kifejezést. Ez inkább fejezi ki azt, amiről ma szó van és jellemző azokra a rendszerekre, amelyek a régi szocializmustól nagyon távol vannak, ha egyik-másik gondolatát kölcsön is vették. Minthogy azonban ez a szó nagyon idegenszerűen hangzik, a következőkben a „magyar társadalompolitikai államrendszer” kifejezést fogjuk használni. Az itt röviden kifejtendő álláspont szerint ilyen kifejezések, mint „magyar szocializmus”, „nemzeti szocializmus” stb. inkább kerülendők.

A társadalom fogalma a múlt században kristályosodott ki. Megállapították, hogy a nemzetnek két fő életformája van: az állam és a társadalom.

A társadalom, mint a nemzet másik életformája az állam mellett, mint olyan életforma, mely az államra hat és attól viszonzthatásokat kap, nem volt felismerve. Az emberek csak az államot látták, amelynek katonái voltak, amely háborúkat viselt, amelynek az élén hatalmas egyéniség állott; a társadalmat, mely milliónyi agy és kéz útján dolgozott, nem tekintették egyenrangú tényezőnek. Francia tudósok és a francia forradalom különösen rámutattak arra, hogy az állam mellett van még egy kollektivitás, mely néha még hatalmasabb, még fenségesebb, mint az állam. Tehát elismerték, hogy a nemzetnek két életformája van: az állam és a társadalom. Az állam a hatalmi szervezet, a társadalom—mondják— funkcionális, élettani szervezet. A két szervezet kölcsönhatásban áll. Az állami szervezet hat a társadalmi szervezetre és viszont. A löfegyver alkalmazása, az állandó hadsereg felállítása megváltoztatta a társadalmi szervezetet. A társadalmi súlypontok változása pedig megváltoztatja az állami szervezetet is, az alkotmányt is. A súlypontoknak ilyen áthelyezése, illetve eltolódása a múlt században következett be, mikor a gépipar teljesen átalakította a gazdasági termelést, a munkásokat nagy tömegekbe sűrítette össze és annyira fokozta a munkások öntudatát, hogy külön osztályá alakulva, harcot indítottak a többi osztály ellen. Akkor keletkeztek a szocializmus neve alatt ismert rendszerek, amelyek igazságos békére törekedtek, a munkásoknak most már megadva az őket a társadalomban megillető helyet és a kultúrának megfelelő életmódot.

A gondolkozó emberek tekintélyes része ma már tisztában van azzal, hogy a társadalom új, nagy átalakulás előtt áll. A cél az, – hogy csak a legnagyobbakat említsük, – hogy a rendes munkásember és családja (ami annyit jelent, mint a nemzet egyik erő-

forrását alkotó rétegek) érdekeit veszélyeztető s a jövedelem és vagyoneeloszlásban mutatkozó nagy diszparitások enyhíthessenek. Ezt követeli a fennálló társadalmi rendszer alatt szenvedők érdeke, ezt követeli a többi társadalmi réteg biztonsága, ezt követeli a társadalom szolidaritása, egymástól való függése, egymáshoz való tartozása, ezt követeli a társadalom egészsége és egészséges továbbfejlődése. Ez jó sokáig majdnem kizáróan a szocializmus képviselőinek törekvése, programja volt, de ezek a programok többnyire légvárak voltak. Azonban a szocializmus által felvetett problémák görcsö alá kerültek és a tudomány képviselői, sőt a legkiválóbb államférfiak azt találták, hogy vannak a szocializmus által hirdetett reformok között gyöngyök is, igazságok is, erkölcsi, politikai parancsok is, mihelyt azokat a tisztán utópisztikus sallangoktól elválasztják. A társadalom továbbépítésénél, továbbfejlődésénél ezeket az alapigazságokat fel kell használni. De vigyázni kell, hogy az új társadalom szülési processzusánál a kontárokat, a tudatlan bábákat távol tartsák. Itt nem elég a tudatlan fecsegés, a feltűnési viszketegség, a szószátyárság. Itt nem elég még a tiszta jóakarát sem. A társadalom újjáépítésének munkájához csak a legszigorúbb tudás, a legszigorúbb felelősségérzet, a legszigorúbb önzetlenség talárjában lehet hozzákezdeni.

Mert ha ennek az iránynak a szocializmus nevet adjuk, még akkor is tudni kell, hogy ez a szocializmus a társadalom jövőjének legkomolyabb, legnehezebb, legrealisabb rejtvénye. Ez az így formulázott szocializmus nem éretlen gyermekek játékszere, nem mániákus hatalomvágyók ugródeszkája, nem a félrevezetett nép csemegéje, ez a szocializmus bekövetkezése. Ez az arra hivatott providenciális egyéneknek a történelem szövőszékén végzett munkája: a tudásnak, a tapasztalatoknak, a társadalmi fejlődésfoknak és a népjellemnek tekintetbevételével.

Ilyen tulajdonságokkal voltak mindig megáldva a történelem nagy úttörői. Ilyen volt nálunk Széchenyi és Kossuth, mert kétségtelenül a jobbágy-ság eltörlése, az általános adókötelezettség elvének behozatala, az iparszabadság is mélyenmenő okos szocializmus volt.

A fantasztikus, romantikus, gyakran már többnyire általános világboldogítást ígérő szocializmus helyébe lépett elő az ú. n. tudományos szocializmus és annak általános, elméleti rendszere helyébe: a gyakorlati felfogás, az egyes nemzetek helyzetének és az ebből folyó követelményeknek tekintetbevétele: a társadalompolitika. Midőn 1870-ben, mint kezdő jogász, a szociális kérdéstről szóló munkámat írtam, szükségét éreztem annak, hogy némi tájékozódást szerezzek egy ismert tekintély részéről. Írtam Stein Lőrincnek, a nagy bécsi társadalombölcselelőnek és ő következőképen válaszolt: „Halten Sie fest, dass (die Fragen) in jedem Lande und in jeder Zeit eine andere Gestalt habén. Der Reichtum der Schwierig-

keiten liegt da, wo der Reichtum des Lebens selbst liegt, in der eigentümlichen Gewalt, welche die irdischen Dinge besitzen, dasselben in verschiedene Formen und Stadien in Erscheinung... bringt. Am Ende lösen wir im Einzelnen die grossen Fragen immer zunächst für sie „selbst“.¹

Ez a felfogás visszatükröződik Sombartnak néhány év előtt megjelent „Deutscher Sozialismus” (Charlottenburg, 1934.) című munkájában. Sombart itt nem a német felfogásnak a kérdésre vonatkozó ismertetésével foglalkozik, hanem azzal, mi a tartalma, célja, feladata a Németországban esetleg elérendő, a német viszonyokból fejlődő és azoknak megfelelő szocializmusnak. Hasonlóképpen a német társadalompolitika egyik legismertebb és legelismertebb képviselője, Heyde egy nemzetközi kongresszuson kijelentette, hogy a nemzeti szocializmus a német nemzet testére van szabva, arra a német nemzetére, mely egy nagy, a mélységig nyúló forradalmon ment keresztül, azért más nemzet által nem utánozható. Mert az nem orvosság, amelyért az ember egyszerűen a gyógyszerárba küld és segítségével meggyógyulhat. Ezt a felfogást a német vezető egyéniségek szintén minduntalan vallják.

Ha már most e kiváló tekintélyekkel összhangzóan a kérdéssel foglalkozunk, nekünk is csak hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar társadalompolitikai rendszernek a magyar nemzet jellemének, történetének, mai szükségleteinek, szellemi, erkölcsi, gazdasági, politikai¹ sőt vallási struktúrájának is meg kell felelnie. És akkor körülbelül a következő irányhoz jutunk.

Ha keressük a magyar társadalompolitikai rendszernek racionális jellegét, azt abban találjuk, hogy annak vallásosnak, nemzetinek, politikainak, igazságosnak kell lennie. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet vallástalan, mert a magyar nép nem ateista. Mélyen rejlik benne a vallási érzés és attól nem engedi magát megfosztani. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet nemzetietlen, mert a magyar nép elválaszthatatlan nemzeti jellegétől. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet apolitikus, mert a magyar nép ragaszkodik alkotmányos jogaihoz, ragaszkodik a szabadsághoz; egész története a szabadságért való küzdelem; a világ becsülését elsősorban a szabadságért hozott áldozatok és vértanúságok árán szerezte... A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet igazságtalan, nem lehet szűkkeblű, nem lehet osztályszerű, mert a magyar nép soha nem kívánta a másét, sem a magán-, sem a közéletben, pedig ha például mindig

¹ „Ne hagyja figyelmen kívül, hogy (e kérdések) minden országban és minden időben más jellegűek. A nehézségek sokasága ott van, ahol maga az élet gazdag bennük, abban a sajátosságban, amely az élet jelenségeit különböző megjelenési formáikban és állapotokban meghatározza. Végül is a nagy kérdéseket az egyes esetekben mindig leginkább önmagukban és önmagukért oldjuk meg.”

hirdette volna, hogy igényt tart Nagy Lajos birodalmára, akkor talán valamely kíméletet nyert volna Trianonban is.

A magyar társadalmi államrendszer nem ellen-sége, de nem is vak bálványozója a tőkének. A tőke a termelés szükséges tényezője. A tőke nélkül való munka sovány eredményt nyújt. A XIX. században a tőke egyik főtényezője volt Magyarország gazdasági újjászületésének is. A nagy tőkével épített vasutak emelték a föld árát, a búza árát, s azzal együtt azoknak az országrészeknek jelentőségét, amelyeken túlnyomóan a magyar faj lakik. Emelkedett az egész gazdasági színvonal: termelés, áruforgalom, hitel-élet. Emelkedett a jólét és az adózóképesség. Ennek kulturális és politikai jelentősége is volt, Magyarország akkor lépett be az európai, a világforgalom nagy arénájába.

Későbbben a tőke ugyancsak főtényezője lett az iparosodásnak és a belterjes mezőgazdasági üzemre való átmenetnek.

A társadalmi államrend azt követeli szükség-képen, hogy a tőke teljes összhangban álljon a köz-ségi és így a munkásérdekekkel is. A gyár, az üzem: egyfelől a tőke, másfelől a munka prosperi-tásának képe legyen.

A magyar társadalmi államrendszer nem követi a laissez fairé, a „laissez aller” elvét, de az állami Leviathan, az állami onnipotencia elvét sem. A gazdasági élet terén az egyénnek fontos hivatása van, amelytől őt a közösség kára nélkül nem lehet meg-fosztani. A háború alatt kialakuló rendszer természetesen nem lehet irányadó, mert ilyenkor az egész gazdasági élet egyetlen célnak van alárendelve. De ez nem lehet irányadó a békében élő nemzetre. A békében lehetetlen a béke milliányi feladatát, amely a szabad gazdaság mellett milliányi ember munkáját lefoglalja, a korlátolt számú egyénnel dolgozó hivatalok által elláttatni.

Ha keressük a magyar társadalompolitikai rend-szer tartalmát, azt a következőkben foglalhatjuk össze: 1. A nemzet szociális és gazdasági összes élet-megnyilvánulásának éber megfigyelése, szükség ese-tében korrigálása. 2. A szociális gondolkodás ébresztése és fejlesztése. 3. Az állami organizmus minden részének társadalmi szellemmel való beoltása. 4. A közösségi és egyéni életelv harmóniájának elő-mozdítása. 5. A jövedelmi és vagyoni eloszlás indokolatlan nagy diszparitásának enyhítése, esetleg bizonyos minimumok és maximumok megállapítása útján. 6. A fogyasztás esztelen kicsapongásának korlátozása, helyes irányú nevelés és példaadás útján. 7. A monopolisztikus, bürokratikus, az egész országot, vagy nagy területét összefoglaló mammut-vállalatok állami felügyelet alá helyezése, vagy államosítása, illetve községestése. 8. Minden, a tár-sadalomra nézve hasznos egyén részére a kultúrfok-nak megfelelő életstandard biztosítása. 9. Az első-

rendű szükségleti cikkek adómentessége, a másod-rendűek adójának mérséklése. 10. A munkanélküli, hipertrófikus, monopolisztikus jövedelmek erősebb megadóztatása, n. A nagy örökségeknek, különösen a mellékágakban, erős megadóztatása. 12. A tár-sadalombiztosítás általánosítása. 13. A munka-nélküliség esetére szóló biztosítás behozatala. 14. A munkásfőiskolák felállítása. 15. Társadalmi lakás-ügy. 16. Társadalmi népesedésügy. Kétségtelen, hogy ez államrend magyar szervezetében az önálló társadalomügyi minisztérium nem fog hiányozni.

A társadalompolitikai rendszer nem azt mondja, hogy az állam minden, az egyén semmi, mert az ép olyan aberráció, mint az ellenkező Marx–Engels-féle képlet, hogy az állam megszűnik és a múzeumba kerül. A magyar társadalompolitikai rendszer meg- vonja a határt az állam, az egyén és a társadalom működése között. Az egyén nem fogja követelni, hogy az állam csak éjjeli őr legyen, ahogy Lassalle mondta, de az állam sem fogja kívánni, hogy az egyén marionette legyen, hanem meg fogja adni az egyéni és társadalmi erők szabad működésének hatal-mas területére és folyton továbbhaladó munkájára a teljes lehetőséget. A közösség és az egyén között való viszony egészségesebben fog alakulni. Az individualizmus túlfeszítését épügy elkerüli, mint a túlhajtott közösséget.

A magyar társadalompolitikai államrendszer okvetlenül lényegesen különbözik az eddig kifejlő-dött, inkább kísérleti rendszerektől. A magyar nép fennállását, erejét, világtekintélyét a szabadságért hozott nagy áldozatoknak köszöni. A szabadság a magyar nemzet életének első és legfőbb alaptörvénye. A parlamentarizmust, ennek alapvonalát már a magyar nemzet legrégebbi alaptörvényében megtalál-juk. Ha vannak is hibái, a parlament mégis az a szerv, amely a legjobban biztosítja a három állam-hatalom harmonikus működését és azzal az állami rendet; alkalmat ad új, egészséges eszmék befogadá-sára és amellettt hatalmat ad a nemzetnek is hasznos működésre és kormányalakításra.

A magyar szociálpolitikai rendszer tiszteletben fogja tartani az emberiség legmagasabb eszményeit és legszentebb érzéseit és távoltartva minden utópisz-tikus álomvilágot, fáradhatatlanul fog dolgozni a társadalmi igazság megvalósításán. Így a magyar társadalompolitikai rendszer az összhangot jelenti, a legtisztább, legeszszerűbb, legerőteljesebb tár-sadalmi politikával szolgálja a nemzet jövőjét s a magyar nemzet erőinek és kultúrájának állandó továbbfejlődését.

A magyar társadalompolitikai államrend az itt kifejtett jellegét meg fogja tartani akkor is, ha más államokban a szociális államrendnek más jellege lesz. Lesznek államok, ahol a szociális rend nemzeti jel-lege gyenge lesz, inkább kozmopolita. Hiszen van-nak népek, amelyek eredeti hazájukat könnyen,

nagyszámban hagyják el és a kapcsot vele teljesen elszakítják. A magyar pedig nehezen, csak kisszámban vándorol ki és megható erővel ragaszkodik még azután is az óhazához. Lesznek államok, amelyekben az új szociális államrendnek a vallási jellege lesz gyenge, de a magyar nép érzelmi világában a vallásnak mindig erős marad a gyökere.

A magyar társadalompolitikai rendszer természetesen nem lehet olyan, amely a magyar nemzetet alacsonyabb kultúrfokra taszítja le, elszegényíti, szétzülleszt, zsarnokoknak kiszolgáltatja. A magyar társadalompolitikai rendszer csak olyan lehet, amely a magyar nemzetet magasabb fokra emeli, szabad mozgását, szárnyalását, nemzetközi érvényesülését előmozdítja és a legkisebb kunyhóba is meglegedést visz. A magyar társadalompolitikai rendszernek nem lesz könyvtárszaga, hanem a magyar anyaföld lehellete árad belőle; nem lesz gyűlölködés-szaga, hanem az emberszeretetet sugározza magából; nem lesz utcaszaga, hanem a magyar történelem szelleme érződik belőle és a nemzeti egyéniséget fogja reprezentálni.

A magyar társadalompolitika jövőjére nézve mégcsak a következőket kell megjegyezni: a magyar társadalompolitikának, de az általános szociálpolitikának is még nagyon sok a teendője és sok teendője lesz mindig, mert az idők változnak és változnak velük a szükséges intézkedések is. Intézmények elavulnak és eltakarítandók, vagy javításra szorulnak. Azonban a szociálpolitika első feladata megoldottnak tekinthető, mielőtt a dolgozó embernek, különösen a munkásnak helye a társadalom architektúrájában helyesen megállapított. Ez a legtöbb kultúrállamban meg is történt. A munkásnak ugyanolyan politikai jogai vannak, mint a többi állampolgárnak. A munkást a kizsákmányolástól megóvják, amennyiben a munkaidő maximuma és a munkabér minimuma megállapítást nyert. A munkapiac szervezése folytán a munkaerőkereslet és kínálat rendes találkozási biztosított. Az élet nehéz esélyeivel szemben a munkás biztosítva van. Társadalmi helyzete azzal, hogy műveltsége mindinkább emelkedik és az élet élvezeteiben való részvételét számára előmozdítják, szintén megfelelő módosulást nyert. Életkörülményei ennek folytán sok tekintetben jobbak, mint a középosztály alsóbb rétegei, amelyek az állam részéről kevesebb figyelemben részesültek. A középosztály három mozzanata: hasznos foglalkozás, jólét, műveltség, a munkások rétegében a legharmonikusabb és így előbb-utóbb a középosztály magvát, többségét a rendezett gazdasági helyzetű munkás fogja alkotni.

Ami különösen a magyar szociálpolitikát illeti, tele van jóakarattal, megértéssel, szeretettel a gyengébb néprétegek iránt. Ezzel új, humánusabb, gyümölcsökben bizonyára gazdagabb korszak kezdődik, szemben a régi közönyösséggel, igazságtalanságokkal, elnyomásokkal, kizsákmányolásokkal. Ezzel

a magyar társadalompolitikai rendszer (másképp magyar szocializmus) legsürgősebb része meg van alkotva, illetve a megalkotás stádiumában van és jól is fog működni, ha némely szépséghibáját kijavítják, ha nem elégszünk meg potemkiniáddal, ha mielőbb visszatérhetünk a béke állapotába, ha szakszerű szociális érzékkel bíró közigazgatási szervezetünk lesz, mely a törvények és rendeletek észszerű, méltányos végrehajtásáról gondoskodik és ha a jól-szervezett társadalomügyi minisztériumot felállítják.

Az államosítás, illetve községezés a magyar nemzet erősebb közszelleme mellett kevesebb nehézségbe ütközik, mint olyan népeknél, amelyek évszázadokon át a római jog rideg individualisztikus uralma alatt állottak, mint például a német nép. A vasútépítés első gondolatával nálunk is fellépett az államosítás kívánsága. A múlt század hetvenes éveinek elején részletesen indokolt indítványt nyújtottam be a pesti kereskedelmi- és iparkamarához a vasutak államosítása érdekében. Az indítványt ismételtelen megtettem az első (és utolsó) közigazgatási kongresszuson. Az államosítás és községezés egyik lényeges célja, hogy ezzel a vállalkozói nyereség, a lenézett profit megszűnjék, hogy különösen a tömegszükségleteket kielégítő vállalatok az árakat az önköltségeknek megfelelően állapíthassák meg. Arra senki sem gondolt, hogy a községezés a magasabb vállalkozói nyereséget is magába foglaló árakat fog megállapítani, illetőleg a vállalatot adópréssé fejlesztik.

A községezés szempontjából talán szabad említeni, hogy e cikk írója a múlt század hetvenes éveinek elején hosszabb cikksorozatot közölt egy fővárosi nagy lapban, amelyben részletesen bírálta a Pesten működő trieszti gáztársulatot és a gázművek községezését ajánlotta. Az eszmét egy buzgó fővárosi bizottsági tag magáévá is tette. Wartha professzor, mint a kérdésben felkért szakértő, az ügy tárgyalásánál a közölt eszmemenetet felhasználta és az eredmény a gázművek községezése lett. A községezés teljesen bevált, de a termelési költségek szerint való ár a papíron maradt.

Távol áll tőlem, hogy a magyar szociálpolitika jelenét kisebbítem, avagy múltját felmagasztaljam, azonban az igazság érdekében röviden a következőket kell figyelembe ajánlani.

A szociálpolitika legfontosabb intézményeit: a munkásvédelmet és a munkásbiztosítást a múlt létesítette. A munkásvédelemmel kapcsolatosan behozatott a gyári felügyelők fontos intézménye. Ugyancsak annak a múltnak érdeme a szövetségi eszme erőteljes felkarolása, amelynek szociális jelentőségét talán senki sem fogja tagadni. Ugyanabba a múltba esik az állami munkaközvetítő hivatal felállítása.

Szociális megfontolások vezettek a jövedelmi adó, a vagyoadó és a progresszív adókulcs bevezetéséhez. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter a magán-

jogi kodifikációnál is tekintetbe vette a szociális gondolatot. Az University Extensionnak vezetése és működése is ugyanazon eszmének köszönhető. A ma joggal hangsúlyozott közegészségügy első csirája az 1876 évi közegészségügyi törvény, amelyben először mondták ki, hogy a közegészségügy és a gyermekek egészségügye állami feladat. A mezőgazdasági munkások biztosító pénztára, ha csak félénk lépés is volt, de szociális volt. Szociális jelentőségű volt a Wekerle-munkástelep létesítése. Nem szabad elfelejteni a Magyar Társadalompolitikai Társaság megalakulását (1910) és nemzetközi szerepét, valamint a kormányhoz – a szakértekezletek alapján – felterjesztett számos javaslatát.

Magyarország elfogadta a békeszerződés XIII. részét, amely fontos szociális elveket mond ki, elfogadta a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet számos egyezményét és ajánlását. Szociális jelentőségű volt az első szociálpolitikai tanszék felállítása a közgazdasági egyetemen épűgy, mint az újpesti egyetemi szociális telep létesítése.

A magyar szociálpolitika képviselői – számuk, súlyuk nem olyan lekicsinylendő – résztvettek a nemzetközi szociális intézmények munkájában. A magyar kormány képviselve volt a II. Vilmos császár által Berlinbe, az 1890 évben összehívott Nemzetközi Munkaügyi Konferencián és a genfi Nemzetközi Munkaügyi Szervezet által rendezett nagyjelentőségű

konferenciákon is. Nem lehet ignorálni a Vass József által összehívott Országos Szociálpolitikai Értekezletet, mely a szociálpolitikának jóformán teljes munkaprogramját kidolgozta és mely – mint Vass József maga mondta – a magyar szociálpolitika újabb megindulása érdekében az élő szociális elgondolásoknak volt az eredménye. A magyar keresztény szocializmus megszervezése és tevékenysége szintén nem hagyható figyelmen kívül.

A magyar szociálpolitika – mint számos kormánynyilatkozatból hallható – nem ma és nem tegnap indult útnak. Lassú volt, nehéz volt, de volt. Az igaz, hogy a domináló kormánypárt korifeusai a szociálpolitikát fitymálták. De a múlttól csak annak szabad kritikát mondani, aki a múltat és küzdelmeit alaposan ismeri. Adjátok meg a múltnak, ami a múlté, azzal a jelen, ha értékes, nem veszít semmit. A múlt érdemének letagadása pedig ellenkezik a történelmi igazsággal.

Mellékesen és végül megjegyzem még azt is, hogy a magyar szociálpolitikának voltak a múltban, ha nem is tömeges, hangos, de nem ignorálható képviselői, mind a politikában, mind a tudományban. Ha az iparfejlődésnek alsóbb fokán álló, szegény, tőkével nem rendelkező országban a szociálpolitikának még nem is teljesen érett eszméi mellett célkitűzését természetesen nem sikerült teljesen megvalósítania, az nem róható fel egyedül a múlt terhéül.